

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційне дослідження

Муравйової Світлани Валеріївни

на тему: **«Забезпечення національних інтересів України в сфері екологічної безпеки»**, подане на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. В сьогоденнішніх реаліях важливого значення набуває дослідження національних інтересів як в міжнародному так і в національному праві України. Дослідження національних інтересів в контексті екологічної безпеки має важливе практичне значення для подальшого розвитку людської спільноти в усьому світі, для реформування європейського та національного екологічного законодавства України, а також для покращення практичної діяльності уповноважених суб'єктів у цій сфері.

Важливе значення в контексті змісту роботи вбачаємо характеристику дисертанткою екологічної держави. Поняття «екологічна держава» описує механізми, які формуються в розвинених країнах, де екологічно орієнтоване втручання держави в суспільні процеси визнається легітимним обов'язком державної влади. Це стосується державних програм, спрямованих контролювати вплив соціуму на довкілля та коригувати моделі еколого-соціальної взаємодії з метою уникнення екологічних ризиків і підвищення екологічних цінностей в процесі правового регулювання суспільних відносин.

Дисертанткою запропоновано авторську інтерпретацію визначення екологічної держави, під якою слід розуміти посткапіталістичну і постліберальну модель держави, в основу якої покладено принципи екологічного верховенства права, екологічної демократії та справедливості, і функціонування якої зумовлено моральною турботою про інтереси нинішнього і майбутніх поколінь, а також нелюдських біотичних спільнот.

Обґрунтовуючи актуальність обраної теми, також варто наголосити, що національні інтереси є синтезом внутрішнього розвитку держави і зовнішнього середовища в системі міжнародних відносин. Національні інтереси спрямовані на задоволення потреб особистості, суспільства і держави, що виникають на переломних етапах історичного розвитку. Національні інтереси органічно пов'язані з національною ідентичністю, системою цінностей і цілями держави, а також національною безпекою.

Про актуальність обраної теми дисертаційного дослідження Муравйової Світлани Валеріївни свідчить також її *зв'язок з науковими програмами, планами, темами, грантами*. Наукове дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого у межах цільової комплексної програми «Теоретичні та практичні проблеми сучасного міжнародного права та іноземного

конституційного права» (державна реєстрація №0111U000954) та фундаментального дослідження «Система національної безпеки України у ХХІ ст. (невійськовий аспект): трансформація підходів до правового регулювання» (державна реєстрація №0121U109548).

Ступінь обґрунтованості наукових положень висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації. Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані дисертанткою, у своїй більшості є обґрунтованими та переконливими. При їх обґрунтуванні використано широке коло вітчизняних та зарубіжних наукових джерел з міжнародного права, екологічного права, законодавство України, законодавство інших держав та міжнародно-правові акти; загальний перелік використаних джерел складає більше 560 найменувань.

У роботі використано більше 230 іноземних наукових джерел. При цьому слід зазначити, що наукові джерела використані здобувачкою переважно критично – з проведеним аналізом, коректною полемікою та аргументацією власного підходу до тих чи інших положень, висновків чи пропозицій їх авторів, що свідчить про зрілість дослідниці та її високу загально наукову культуру. У роботі не виявлено ознак академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікацій.

Висновки до розділів та загальні висновки відповідають сутності розглянутих питань і відзначаються чіткістю викладених думок.

Відповідає встановленим вимогам та не викликає заперечень *предмет* дослідження – забезпечення екологічних інтересів як засад національної безпеки України.. В той час як *об'єктом дослідження* слушно визначено суспільні відносини, що виникають внаслідок автономізації в структурі національної безпеки сфери екологічної безпеки.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень. Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є кваліфікаційною науковою працею, в якій здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано вирішення наукового завдання, яке полягало у встановленні місця і ролі екологічної безпеки в структурі національної безпеки, а також значення національних екологічних інтересів для забезпечення екологічної безпеки України в умовах її інтеграції у європейське і міжнародне співтовариство.

Комплексне опрацювання та системний аналіз наукових джерел, нормативних актів у сфері екологічної безпеки в їх генезисному та порівняльно-правовому аспектах, інших практичних матеріалів, дало можливість здобувачці сформулювати власні наукові положення, висновки та рекомендації, що відзначаються достовірністю. До найбільш вагомих наукових положень, що характеризуються новизною або її елементами, слід віднести наступні:

Насамперед, хочу відзначити пропозицію авторки щодо необхідності розуміння національного інтересу як об'єктивно-суб'єктивної категорії, параметри якої визначаються ціннісною системою, що панує в даному

суспільстві і державі. У сучасних умовах формулювання та 15 реалізація національних інтересів, зокрема екологічних, перебувають під впливом системи цінностей і вимог Європейського Союзу, що зумовлено прагненням нашої держави набути членства у його складі.

Важливим для юридичної науки є теза дисертантки про те, що екологічна безпека в сучасних умовах вимагає біорегіональних підходів до розробки політики, а отже створення екологічних (біорегіональних) альянсів. Біорегіони не обов'язково визначаються політичними кордонами чи економічними інтересами (хоча це й не виключається, що доводить Європейський Союз), оскільки біорегіон – це певна ідентифікована географічна область взаємодіючих біосистем, яка є відносно самопідтримуваною в процесах природи, що постійно відновлюється. Екологічна політика держав одного біорегіону або які межують з цим біорегіоном, є більш ефективною завдяки спільним інтересам і колективним діям.

Слід підтримати науковий підхід авторки, відповідно до якого держава розглядається як обов'язковий або навіть головний учасник процесу розв'язання сучасних екологічних і кліматичних проблем. Це зумовлено тим, що рішення щодо забезпечення екологічних прав людини, використання природних ресурсів, нових форм біотехнологій, зміни клімату, збереження біорізноманіття, використання, зберігання та скорочення ядерної, хімічної і бактерологічної зброї тощо, ухвалюються саме на рівні національних урядів, зачіпаючи інтереси не тільки сучасного, але й майбутніх поколінь, не лише власних громадян, але й громадян сусідніх держав.

Заслуговує на увагу значна робота, проведена здобувачкою щодо формування концептуальних підходів до визначення змісту екологічної безпеки, що дозволило виділити її ознаки: наявність специфічних екологічних викликів і ризиків, які мають як природне, так і техногенне походження; спрямованість на попередження екологічно ризикованих дій, станів і процесів, здатних завдати суттєвої шкоди міжнародній спільноті, інтеграційному об'єднанню, державі, суспільству чи окремій особі; врахування законів природи, за якими розвиваються екологічні об'єкти; системність; цілісність системи екологічної безпеки; комплексний характер; специфічне нормативно-правове забезпечення; пов'язаність зі станом розвитку правовідносин та соціально-правових зв'язків уповноважених на екологічну безпеку і зобов'язальних суб'єктів; наявність системи державно-правових та інших соціальних засобів запобігання виникненню різноманітних загроз шляхом регулювання екологічно небезпечної діяльності; відповідність вимогам ефективності та економності.

Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Метою дисертаційної роботи є отримання нових результатів у формі наукових висновків щодо правового

забезпечення та реалізації національних інтересів України у сфері екологічної безпеки, виявлення проблемних аспектів нормотворчої та правозастосовної діяльності у вказаній сфері, а також надання обґрунтованих пропозицій і рекомендацій для їх вирішення. Для досягнення зазначеної мети поставлені й послідовно вирішуються такі основні завдання:

- охарактеризувати конституційно-правові та доктринальні засади національної та екологічної безпеки України;
- розкрити взаємозв'язки та співвідношення національної та екологічної безпеки в сучасних умовах;
- запропонувати шляхи автономізації екологічної безпеки в системі національної безпеки;
- визначити конституційно-правові засади екологічної держави як правову основу концептуалізації національного екологічного інтересу;
- уточнити зміст поняття «національний екологічний інтерес», визначити його місце, роль і значення в теорії національної та екологічної безпеки;
- розкрити співвідношення понять «національні цінності», «національна ідентичність» і «національний інтерес»;
- розкрити зміст принципу екологічного верховенства права; – окреслити основні класифікації національних інтересів, що пропонуються зарубіжними та вітчизняними вченими;
- встановити особливості правового регулювання феномену екологічної безпеки у національному законодавстві України та міжнародному праві;
- визначити специфіку підходів до правового регулювання екологічної безпеки в умовах повномасштабної агресії РФ проти України та в умовах розгортання процесів інтеграції нашої держави у Європейський Союз.

Ефективне виконання зазначених завдань відбулося завдяки вдало підібраній *методології* та вмілому її застосуванню.

Для досягнення наукової об'єктивності результатів використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів дослідження.

Так, діалектичний метод сприяв розгляду національної безпеки і екологічної безпеки, як одного з її вимірів, з одного боку, з погляду відносно інваріантних стратегічних засад її забезпечення, а з другого – динаміки правового регулювання в даній сфері з урахуванням становлення України як демократичної, правової, соціальної держави, яка інтегрується в європейський правовий і безпековий простір (розділ 1). Спираючись на цей метод, були обґрунтовані переваги і недоліки різних підходів до вирішення цього питання, проаналізовано різні національні конституційно-правові моделі забезпечення екологічної безпеки залежно від системи внутрішніх і зовнішніх чинників, що впливають на неї (розділ 2).

Зважаючи на специфіку проблематики дослідження, позитивним було використання можливостей, наданих міждисциплінарним підходом. Цей підхід

був використаний з метою врахування наукових здобутків як з позицій різних юридичних наук (теорії права, конституційного, екологічного, міжнародного тощо), так і інших гуманітарних наук. Концептуальні ідеї широкого спектру гуманітарних наук забезпечили аналіз даної наукової проблеми з різних точок зору та визначили напрям конституційно-правового і міжнародно-правового розвитку стратегії забезпечення національних інтересів в екологічній сфері (розділи 1–3).

Системний метод сприяв розкриттю структури і змісту національної безпеки, а також класифікації національних інтересів (підрозділ 1.2, розділ 2). Такі методи формальної логіки як опис, порівняння, аналіз і синтез, класифікація, а також інші – дали змогу більш повно і всебічно охарактеризувати конституційно-правову модель регулювання відносин у сфері забезпечення екологічних інтересів з позиції їх конкретного нормативного змісту, а також розкрити особливості міжнародно-правового і внутрішньодержавного регулювання проблем екологічної безпеки (розділи 2 і 3). При визначенні наукових понять, а також пропозицій стосовно удосконалення чинного безпекового законодавства використовувався метод моделювання.

Використання системно-структурного методу забезпечило вивчення конституційно-правової моделі регулювання проблеми національної безпеки з урахуванням різноманітних економічних, політичних, соціальних і екологічних аспектів. За допомогою цього методу національну безпеку досліджено як інтегративну структуру з урахуванням її різногалузевих характеристик і механізмів забезпечення (розділ 1).

Хронологічний метод та івент-аналіз застосовувалися при дослідженні становлення, розвитку та використання понять «національна безпека», «екологічна безпека», «екологічна держава», «національний інтерес» (розділи 1 і 2); це сприяло розкриттю еволюції змісту цих термінів, а також розгляду закономірностей розвитку національного і міжнародного права в сфері екологічної безпеки (розділ 3).

Порівняльно-правовий метод став у нагоді для визначення схожості та відмінностей у політиці екологічної безпеки України та її аналогів у США та державах-членах Європейського Союзу, виявлення спільних тенденцій і напрямів її розвитку, обґрунтування використання зарубіжного досвіду в проведенні політики екологічної безпеки України, зокрема забезпеченні екологічних інтересів (розділи 1–3). Його використання сприяло всебічному аналізу значного масиву зарубіжної літератури, а також національного і зарубіжного законодавства, а також норм міжнародного права, що регулюють суспільні відносини у сфері забезпечення національних екологічних інтересів, виокремила інтегративні характеристики різних підходів у цій сфері.

Широке застосування в дисертації дістав метод структурно-функціонального аналізу, що дав змогу розкрити сутність політики екологічної

безпеки, що проводиться на національному, регіональному та міжнародному рівнях, виявити значення екологічних пріоритетів у системі домінуючих політичних поглядів на процес розвитку держави і суспільства (розділ 3).

Для визначення напрямів і перспектив удосконалення чинного законодавства України у сфері екологічної безпеки було використано прогностичний метод (розділ 2, підрозділ 3.1). Завдяки обробці кількісного матеріалу, зібраного соціологічними інститутами і громадськими організаціями у результаті інших досліджень (статистичний метод), вдалося всебічно проаналізувати стан екологічної культури населення України і Європейського Союзу та встановити певні закономірності вирішення екологічних проблем (розділ 1).

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони мають як науково-теоретичний, так і практичний інтерес, а відтак можуть бути використані у:

- у науково-дослідній сфері для розвитку недостатньо розробленого в юриспруденції наукового напрямку, пов'язаного з дослідженням відносин щодо формування екологічної безпеки в системі суперечностей національних інтересів. Дана робота з позицій юридичної науки дає досить повне уявлення про екологічну безпеку як про правову категорію, що робить певний внесок у вдосконалення та розвиток теорії національної безпеки і екологічної безпеки, як одного з її вимірів;

- у нормотворчій діяльності – як теоретичний матеріал для наукового обґрунтування проектів положень нормативно-правових актів в сферах національної та екологічної безпеки, а також співпраці України та ЄС у сфері боротьби з екологічними кризами та змінами клімату, приведення національного законодавства у відповідність до екологічного та кліматичного *acquis* ЄС;

- у інтерпретаційно-правовій діяльності – як теоретичний матеріал для наукового обґрунтування положень, які не знайшли достатнього відображення в чинному законодавстві та в практиці діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування;

- у навчальному процесі – при викладанні конституційного права, спецкурсів, орієнтованих на вивчення конституційних засад національної безпеки, захисту конституційних прав і свобод, а також права національної безпеки і екологічного права; в науково-дослідницькій роботі аспірантів, магістрів та бакалаврів;

- в інформаційно-аналітичній сфері – для поширення знань про національні інтереси України в сфері екологічної безпеки і шляхи їх забезпечення.

Повнота викладу в опублікованих працях наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, відповідає вимогам МОН

України. Основні положення та висновки дисертації відображено в 5 наукових працях, серед яких три статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, двоє тез наукових доповідей.

Достатньою є *апробація результатів дисертації*. Основні теоретичні положення, висновки та практичні рекомендації, викладені у дослідженні, апробовані на: на IV науково-практичній конференції з європейського права «Україна і Європейський Союз: шлях до сталого розвитку» (м. Харків, 19 листопада 2020 р.) та науково-практичній онлайн-конференції «Еколого-правова безпека суверенної держави в умовах воєнного стану» (м. Харків, 08 грудня 2022 р.).

Оформлення дисертації. Дисертація оформлена згідно з нормативними вимогами і стандартами з дотриманням системного викладення матеріалу. Робота написана державною мовою, стиль викладення матеріалу – науковий, літературний. Текст дисертації переважно позбавлений граматичних та орфографічних помилок, а також технічних недоліків. Основні положення, висновки, пропозиції та рекомендації дисертації в цілому характеризуються послідовністю, аргументованістю і завершеністю.

Висновки та пропозиції, що викликають певні сумніви, зауваження або вказують на окремі суперечності та можуть слугувати підґрунтям дискусії під час захисту дисертації. Дисертаційне дослідження, на думку офіційного опонента, викликає ряд зауважень, окремі висновки та пропозиції автора є недостатньо аргументованими та мають бути розглянуті в дискусії під час захисту дисертації:

1. Дисертантка використовує поняття державного суверенітету та екологічної безпеки (с.32-33). Стверджується, що можливість держав розпоряджатись ресурсами на своїх територіях це суверенне право держави, а екологічна безпека має глобальний, наднаціональний характер. Проте, поза увагою залишилось важливе теоретичне питання про співвідношення цих категорій. Тож, під час прилюдного захисту вважаємо за необхідне розкрити як співвідносяться між собою ці категорії

2. Авторка стверджує, що для досягнення екологічної безпеки повинен бути високий рівень культури екологічної безпеки (с.45) В той же час відсутній зв'язок між категоріями правова культура, екологічна культура та екологічна безпека, оскільки важливим чинником забезпечення культури екологічної безпеки є високий рівень правової культури. Тож, яким чином на думку авторки можливе забезпечення високого рівня культури екологічної безпеки?

3. На с. 52-54 роботи авторка розглядає місце екологічної безпеки в системі складових національної безпеки – сфер (секторів, підвидів, вимірів) національної безпеки та визначає місце та співвідношення між екологічною безпекою та іншими секторами національної безпеки (воєнній, громадській,

економічній, енергетичній та іншим). На с. 64 увага приділена співвідношенню національних інтересів та цінностей. Однак, поза увагою залишилось витання формування ієрархічної аксіологічної моделі національних інтересів з точки зору екологічної безпеки. Тож, якою може бути така аксіологічна модель?

4. Розглядаючи становлення екологічної держави авторка зазначає про послідовне закріплення екологічної орієнтації в конституціях сучасних держав. Вказано, що сучасний «зелений конституціоналізм» слід розглядати як спосіб об'єднати відданість екологічним правам людини, процедурні демократичні права та права на участь, а також політичне регулювання економіки для досягнення екологічних, а не лише економічних цілей (с.76). Однак, закріплення екологічних прав людини в конституціях не є основною ознакою екологічної держави. Поза увагою авторки залишилось складне теоретичне питання про функції держави. Тож, яким може бути думка авторки про зміст екологічної функції сучасної держави та її співвідношення з іншими функціями держави.

5. Аналізуючи засади формування правового забезпечення екологічної безпеки в Україні на с.115-122 роботи авторка здійснює загальну характеристику таких засад, проте, поза увагою залишається питання ролі національних інституційних механізмів забезпечення екологічної безпеки в Україні та їх співвідношення з загальноєвропейськими механізмами. Окремо варто було б приділити увагу ролі європейських інституцій, зокрема, судовим органам.

Разом із тим, вищевикладені положення здебільшого мають дискусійний характер. Вони є висловленням власного бачення офіційним опонентом розкриття предмету дисертації та її окремих питань, окремі з яких, очевидно, можуть і не збігатися з позицією дисертанти та її наукового керівника. Ці положення у цілому не впливають на високу позитивну оцінку дисертації С. В. Муравйової, а свідчать лише про її актуальність, комплексність та багатогранність досліджуваних авторкою проблем.

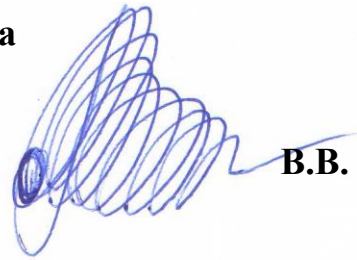
Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертація **Муравйової Світлани Валеріївни** на тему: **«Забезпечення національних інтересів України в сфері екологічної безпеки»**, подане на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» за актуальністю, ступенем новизни представлених результатів, їх наукової обґрунтованості, повноти викладення в опублікованих наукових працях, рівнем виконання поставленого наукового завдання та володіння методологією наукової діяльності відповідає вимогам, які висуваються до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

Рецензована робота відповідає галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право», вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами), наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 року «Про

затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її автор – **Муравйова Світлана Валеріївна** заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі 08 «Право» спеціальності 081 «Право».

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ:

**доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедру міжнародного права
та порівняльного правознавства
Національного університету біоресурсів
і природокористування України**

В.В. Ладиченко

